

## ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,  
члена-кореспондента НАПН України Лук'янової Лариси Борисівни  
на дисертаційне дослідження Самойленко Оксани Анатоліївни  
«Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині  
(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», поданого на здобуття  
наукового ступеня доктора педагогічних наук: 011 Освітні,  
педагогічні науки (загальна педагогіка та історія педагогіки)**

Тема дослідження, здійсненого Оксаною Анатоліївною Самойленко, поза усяким сумнівом, є надзвичайно актуальною й знаходиться на перетині важливих напрямів педагогічної науки й соціальної практики.

Пояснимо свою позицію.

По-перше, загальноцивілізаційні зміни, що відбулися в кінці ХХ – на початку ХХІ століть, глобальне прискорення суспільного розвитку, збільшення тривалості життя суттєво вплинули на усвідомлення ролі освіти дорослих у сучасному соціумі. Зокрема виникає необхідність неодноразово впродовж життя, професійної кар'єри змінювати соціальний і професійний статус, постійно підвищувати кваліфікацію. Це означає, що інформація, знання, а також мотивація щодо їх постійного оновлення й навички, необхідні для цього, стають вирішальним чинником цивілізаційного розвитку, ефективності і запорукою конкурентоспроможності будь-якої діяльності.

По-друге, соціальне значення освіти дорослих посилюється сучасною демографічною ситуацією, характерною для європейських країн; складним соціально-політичним середовищем, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим без здатності активної участі в мінливих суспільних процесах й адаптації в умовах зростаючої мобільності до культурної, етнічної та мовної різноманітності.

По-третє. Чому цей процес є таким важливим для нашої держави?

Забезпечення доступності і якості освіти впродовж життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики й висвітлено у багатьох державних документах (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., національні Цілі розвитку тисячоліття до 2000 р. та ін). Водночас у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» 2017 р. зазначено, що впровадження концепції безперервної освіти вимагає збільшення участі в освітніх програмах, проте рівень участі населення віком до 70 р. у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки становить близько 9%, що набагато нижче, ніж у розвинених країнах світу, зокрема й у Словаччині.

До цього слід додати думку дисертантки про те, що Україна і Словаччина

молоді незалежні європейські держави, які мають тривалий подібний, історично обумовлений досвід розвитку. Отже вивчення словацького досвіду в межах обраної проблеми зумовлено сукупністю передумов, серед яких необхідно підкреслити і формування нормативно-правової бази, і вагомі досягнення у галузі освіти дорослих, і визнанням результатів неформальної та інформальної освіти дорослих та ін. Їй абсолютно виправдано підкреслює, що вивчення й узагальнення тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині надасть змогу сформуванню ряд практичних рекомендацій щодо удосконалення системи освіти дорослих в Україні з урахуванням виявлених проблем та здобутків конструктивного словацького досвіду.

Не можна обійти увагою факт, що рецензована дисертація виконана не тільки у межах комплексних науково-дослідних тем вітчизняного вишу (Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0110U002110), але і відповідає проблемам, досліджуваним на кафедрі андрагогіки Прешовського університету у Прешові (Словаччина) «Створюємо сучасну політику в галузі освіти для дорослих» (2019-2020).

Дослідниця обґрунтовує, що не зважаючи на зростаючий інтерес до проблем освіти дорослих, у вітчизняному освітньому полі бракує наукових розвідок, які б комплексно висвітлювали результати компаративного аналізу цієї надзвичайно важливої проблеми.

Зважаючи на вищевикладене, дослідження Самойленко Оксани Анатоліївни «Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є актуальним, затребуваним і своєчасним.

### ***Щодо обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації***

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій О.А. Самойленко дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (понад 500 найменувань, з них 145 – іноземними мовами), яке здійснила здобувачка, дали змогу достатньо переконливо висвітлити соціальний, соціокультурний, етичний, андрагогічний, технологічний аспекти досліджуваної проблеми та розкрити наукові підходи до змісту сукупності понять «освіта», «неперервна освіта», «ціложиттєва освіта», «освіта дорослих», «тенденції розвитку», «формальна, неформальна та

інформальна освіта», «кваліфікаційно-компетентнісний підхід» виявити їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, розкрити особливості розвитку у Словаччині та Україні.

Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування комплексу теоретичних і емпіричних методів наукового дослідження, серед яких найбільш продуктивними були загальнонаукові (діалектичний та системний аналіз, синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація, порівняння, узагальнення, екстраполяції; історичне та логічне моделювання структурно-логічних та змістових основ становлення та розвитку освіти дорослих у досліджуваній період для прогнозування перспективних напрямів розвитку освіти дорослих в Україні в умовах євроінтеграційної динаміки) та історико-педагогічні (нормативний; історико-структурний; історико-діахронний; історико-хронологічний).

Не викликають сумніву висновки та рекомендації, викладені у дисертації, оскільки вони були опрацьовані з урахуванням сукупності обґрунтованих підходів до розв'язання досліджуваної проблеми, серед яких загальнометодологічні (андрагогічний, ноосферний, цивілізаційний, історико-педагогічний, порівняльний, системний, синергетичний); суб'єкт-суб'єктні (діалоговий, суб'єктний, ресурсний); результативно-узагальнюючі (компетентнісний, акмеологічний); ціннісно-сміслові (соціокультурний, онтологічний, гомохронний, холистичний) посідали провідні позиції.

Безумовно сприяли цьому процесу активна апробація результатів дослідження на конференціях різного рівня та участь автора у рамках соціальної діяльності як члена Громадської спілки «Українська асоціація освіти дорослих».

Загалом рецензоване дослідження уможливило відтворення цілісної картини означеної проблеми, де освіта дорослих розглядається як вагома складова системи освіти впродовж життя у Словаччині, що реалізується з урахуванням сучасних європейських тенденцій та, безумовно, створює основу для подальших досліджень у галузі неперервної освіти в Україні.

***Щодо достовірності й новизни результатів проведеного дослідження.*** Достовірність результатів не викликає сумнівів оскільки забезпечена комплексною дослідницькою методологією, обґрунтованістю вихідних позицій, застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів, адекватних предмету, меті та завданням дослідження, оптимальною тривалістю дослідницької роботи, всебічною апробацією здобутків у науково-комунікаційних заходах різного рівня, практичним застосуванням.

Конкретним науковим внеском дисертантки у компаративну педагогіку вважаємо представлення результатів порівняльного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині та Україні; виокремлення та аналіз тенденції змін й осмислення оновлених цілей, завдань, змісту, цінностей освіти дорослих в євроінтеграційному та глобальному вимірах. Окреме значення надаємо актуалізації проблеми на методологічному рівні щодо підготовки фахівців у галузі освіти дорослих (андрагогів, тренерів, лекторів та ін.) та виокремленню конструктивній ідеї словацького досвіду освіти дорослих з метою його використання у процесі модернізації вітчизняної системи освіти дорослих.

Слід наголосити, що рецензована праця сприяє пошуку шляхів вирішення важливої дослідницької проблеми – розвитку освіти дорослих у зарубіжних країнах, зокрема Словаччині. Це, з одного боку, створює передумови для подальших фундаментальних і прикладних досліджень з проблеми розвитку освіти дорослих, а з іншого – стає підґрунтям для практичної модернізації освіти в Україні з урахуванням європейських та світових тенденцій цієї освітнього напрямку. Дослідницькі результати важливі для концептуального вдосконалення законодавства неперервної освіти.

*На затребуваність та практикоорієнтованість* рецензованого дослідження свідчать представлені ідеї, конкретні положення, результати та висновки дослідження, які можуть бути затребуваними й використаними на теренах вітчизняного освітнього поля при створенні Концепції та Національної програми освіти впродовж життя в Україні, центрів освіти дорослих, університетів третього віку, відкритих онлайн платформ, професійних та соціально-орієнтованих навчальних курсів для дорослих на основі включення до них перспективних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців. Можуть бути також використаними для розроблення лекційних курсів, спецкурсів і семінарських занять, практикумів та спецпрактикумів з педагогіки у закладах вищої освіти, доповнення змісту навчальних дисциплін «Педагогіка та історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», «Компаративна педагогіка вищої школи», «Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця». Про що свідчать свідоцтва про впровадження у проєктну практику у рамках соціальної діяльності автора дисертації як члена Громадської спілки «Українська асоціація освіти дорослих» (свідоцтво № 29 від 15 липня 2019 р.), а також сертифікати здобуті фахівця з освітніх тренінгів у сфері кар'єрного розвитку дорослих (сертифікат №18/2018, Київ; сертифікат учасника Всеукраїнського форуму «Кар'єра зі школи: вибір та планування», 2018, Чернігів).

Дисертацію О.А. Самойленко написано на належному науковому рівні. Здобувачка володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній рисунки і табличні матеріали.

Основні теоретичні положення дисертаційної роботи висвітлено у 41 публікації автора, з поміж яких 1 одноосібна монографія, розділи у 2 колективних монографіях, 22 статті у провідних наукових фахових виданнях (у т.ч. 3 – у співавторстві), 16 статей у наукових і науково-методичних виданнях, матеріалах наукових конференцій, семінарів.

Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно представлено в означених друкованих працях.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують лаконічні висновки та узагальнення, систематизація матеріалу в таблицях, унаочнення у рисунках і схемах.

### ***Щодо оцінювання змісту дисертації та її завершеності***

Дисертація О.А. Самойленко має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

Загалом осмислення й аналіз проблеми особливостей розвитку освіти дорослих у Словаччині було здійснено основі системного, аксіологічного, компетентнісного наукових підходів. Характер предмету дослідження обумовили особливості розроблення його теоретико-методологічних засад, які у дисертації Оксани Анатоліївни визначено на рівні філософської, загальнонаукової, конкретно-наукової методології, а також методики і техніки компаративного дослідження й представлено у вступі та першому розділі дисертації.

У *першому розділі дисертації* авторкою представлено результати бібліографічного аналізу проблеми вітчизняними та європейськими науковцями; здійснено інтерпретацію базових понять дослідження; окреслено теоретико-методологічні засади формування тенденцій розвитку освіти дорослих у досліджуваній країні.

У доведенні актуальності праці дослідниця небезпідставно підкреслює, що у вітчизняному науковому педагогічному дискурсі висвітлення проблеми

тенденції розвитку освіти дорослих в окремих країнах має фрагментарний характер, не охоплює усіх аспектів проблеми, певні її напрями вивчалися тільки дотично. Натомість у зарубіжних країнах, зокрема Словаччині, накопичено значний потенціал цього освітнього напрямку, роль освіти дорослих як складової освіти впродовж життя відіграє значну роль у розвитку її соціально-економічного потенціалу.

Не заперечує висновок дисертантки, що освіта дорослих у Словаччині є цілісною системою, а відтак спроможна відігравати важливу роль у підготовці дорослої людини до умов швидкозмінюваного динамічного глобалізованого світу, який вимагає постійного професійного і особистісного удосконалення з урахуванням результатів формальної, неформальної та інформальної освіти.

Таку точку зору дисертантка ілюструє результатами узагальнення сукупності праць словацьких науковців, де освіту дорослих потрактовано у контексті концепції «цивілізації якості життя», природа якої спирається на роль знань, інформації та технологій у суспільстві XXI століття. З'ясовано, що підвищення якості життя нерозривно пов'язане з розвитком освіти дорослих і є обов'язковою умовою конкурентоспроможності країни в світовому розподілі праці.

Квінтесенцією першого розділу та методологічною основою для подальших дослідницьких розвідок стало розроблення авторської логіко-структурної моделі компаративного дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття), яка передбачала науковий пошук на трьох рівнях (*оцінювально-узагальнюючому, аналітико-методологічному, результативно-прогностичному*), що стали підґрунтям для прогнозування розвитку освіти дорослих в Україні, а головне, розроблення рекомендацій щодо використання конструктивного словацького досвіду освіти дорослих в Україні.

*У другому розділі дисертації авторкою* достатньою мірою проаналізовано історико-культурні, соціально-економічні та політичні умови формування словацької системи освіти дорослих у досліджуваній період.

Вважаємо доцільним крок дисертантки щодо аналізу процесів, які передували становленню досліджуваного явища, а відтак ще раз було підкреслено логічність витоків освіти дорослих у Словаччині.

До беззаперечно вагомих результатів теоретичного аналізу слід віднести виокремлення й обґрунтування п'яти послідовних етапів розвитку освіти дорослих у Словаччині, для кожного з яких було сформовано розгорнуту нормативно-правову базу освіти дорослих у країні та розкрито особливості імплементації міжнародних документів.

У третьому розділі дисертації представлено три взаємопов'язані дослідницькі гілки. Спочатку дисертантка обґрунтовує концептуальні засади розвитку освіти дорослих, потім виокремлює структурні й змістові характеристики цього освітнього напрямку і презентує аналіз неформальної та інформальної складових системи освіти дорослих Словаччини на тлі європейського досвіду. Безперечним здобутком О.А. Самойленко є представлення концепції освіти дорослих у Словаччині у досліджуваний період на основі доктрин американської та англійської андрагогічних шкіл; філософсько-педагогічних ідей гуманістично-ліберальної, трансформативної та постмодерної теорій.

Здобувачка обґрунтовує, що багатогранність і багатовимірність освіти дорослих зумовлена специфікою економічного розвитку Словаччини та спрямована на формування компетентнісного фахівця для ринку праці. У цьому процесі провідні позиції, з точки зору дослідниці, посідає неформальна освіта. Окрім того авторкою доведено, що інтеграція Словаччини до єдиного європейського освітнього простору, сприяла розвитку глобального інноваційного освітнього середовища, швидкому створенню і поширенню масових відкритих освітніх онлайн-курсів МООС (Massive open online course), які забезпечують інформальну освіту дорослих.

У четвертому розділі дисертації заслуговує на увагу авторська модель комплексного теоретичного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині в окреслений період. У такий спосіб на основі *критеріїв оцінювання* дослідницею було представлено результати рівневого методологічного аналізу тенденцій з виявленням їх сутнісних ознак-характеристик, окресленням взаємопов'язаності і взаємовпливу, а також урахуванням європейських соціально-економічних процесів та глобальних суспільних трансформацій.

Авторкою з'ясовано, що набуття Словаччиною статусу країни-члена Європейського Союзу сприяло інтенсивному розвитку неформальної та інформальної освіти дорослих як складових системи неперервної освіти у контексті європейської освітньої політики. Виявлено, що у словацькій системі освіти дорослих надається великого значення проблемі визнання результатів неформальної та інформальної освіти дорослих через специфічну систему валідації у межах Європейської рамки кваліфікацій.

Важливою позицією, презентованою у розділі, яку не можна залишити поза увагою, є опис підготовки фахівців для системи освіти дорослих.

У п'ятому розділі дисертанткою проаналізовано можливості використання конструктивного словацького досвіду з метою модернізації вітчизняної системи освіти дорослих. Розділ має свою родзинку, зокрема пропозиція щодо застосування інструменту стратегічного менеджменту – SWOT-аналізу для виявлення перспективних напрямів розвитку вітчизняної системи освіти дорослих, безумовно заслуговує на увагу.

Авторкою обґрунтовано положення, що освіта дорослих здійснює

вагомий внесок у національні стратегії сталого суспільного розвитку, сприяє реалізації основоположних європейських цінностей, справедливості, активній громадянській позиції, креативності та новаторства. Погоджуємося із заявленою позицією, що освіта дорослих забезпечує реальний та необхідний зв'язок навчання і виховання з політичною, економічною та суспільною системою країни, створює умови для задоволення освітніх потреб громадян, їхніх можливостей з метою професійного розвитку та самореалізації, підвищення ефективності й результативності життєдіяльності. Небезпідставно дослідниця підкреслює необхідність сталих інвестицій в освіту дорослих на усіх рівнях суспільного розвитку у довгостроковій перспективі.

#### ***Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.***

Дослідження має виражений практико орієнтований характер. Матеріали дослідження, теоретичні висновки і практичні рекомендації можуть бути покладені в основу діяльності кафедр, факультетів, які здійснюють підготовку фахівців у галузі освіти дорослих, а також можуть бути використані для науково обґрунтованих організаційних та змістових рішень з реалізації Концепції розвитку освіти дорослих в Україні.

#### ***Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації***

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Визначаючи практичне значення дослідження дисертантка зазначає, що узагальнення відповідного словацького досвіду сприятиме оптимізації включення професії «Андрагог» до Національного класифікатора професій України, але нашими спільним зусиллями ці зміни відбулися ще у 15.02.2019 р., коли наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі у Державний класифікатор професій ДК 003 : 2010 було внесено зміни №8, за якими професію «Андрагог» введено у класифікатор (код КП 2359.2).

2. У п. 1.1 дисертації представлено загальний опис наявного науково-педагогічного досвіду проблеми становлення і розвитку освіти дорослих у вітчизняній та зарубіжній літературі. Підрозділ містить інформацію щодо словацького досвіду теоретико-методологічних засад розвитку андрагогіки як науки про освіту дорослих (п.1.1.1) та огляд чехо-словацького періоду розвитку освіти дорослих (п.1.1.2). На нашу думку, зміст означених підрозділів, за логікою відповідає другому розділу дисертації зокрема п. 2.2 («Розвиток освіти дорослих у Словаччині у ХХ столітті» (с. 153).

3. У третьому розділі роботи «Розвиток освіти дорослих у Словаччині у контексті політики Європейського Союзу (друга половина ХХ – початок ХХІ



століття)» достатньою мірою характеризувано концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словаччині, проте потребує уточнення її змістова характеристика. У п. 3.2 доцільно було б проаналізувати цілі, завдання, ціннісні орієнтири освіти дорослих на різних рівнях навчання.

4. У п. 3.3 (С. 254-267) детально описано особливості впровадження масових відкритих онлайн курсів (МООС). Однак наведений аналіз обраних курсів не містить технології їх застосування у системі неформальної освіти дорослих у Словаччині та перспектив інтеграції до вітчизняного освітнього контенту студійованих курсів.

5. У дисертації на с. 213 зазначено, що «освіта дорослих у Словацькій Республіці охоплює широкий спектр навчально-просвітницької діяльності за участю дорослих громадян продуктивного і після продуктивного віку і проводиться на кшталт подальшого професійного, рекваліфікованого, континуального навчання; громадянської освіти...». Однак не достатньою мірою розкрито специфіку окреслених видів освіти, необхідність їх застосування саме у контексті навчання дорослих.

6. У п. 5.1 роботи представлено аналіз тенденцій та закономірностей розвитку освіти дорослих в Україні в умовах інтеграції до європейського освітнього простору у декількох площинах (європейського, економічного, соціокультурного вимірів). Окремо розглянуто специфічні тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (с. 347-349). Однак порівняльно-педагогічне дослідження передбачає компаративний аналіз досвіду країн, які досліджуються. Варто було б порівняти сучасний стан освіти дорослих у Словаччині та Україні з урахуванням виділених тенденцій та закономірностей.

7. На нашу думку, у процесі надзвичайно цікавого і глибокого аналізу, спрямованого на обґрунтування тенденцій розвитку освіти дорослих, відбулося нашарування різних пластів узагальнення, що призвело до певної невідповідності між рівнем тенденцій і його змістовим наповненням. Наприклад, до *глобальних тенденцій* віднесено: широкий доступ до інтернет-ресурсів; зростання масштабів дистанційного навчання, хоча ці важливі тенденції явно не тягнуть на глобальні; тоді як *на регіональному рівні* зазначено про поглиблення міждержавного співробітництва в освітній сфері, упровадження нових суспільних цінностей, що як раз і відображає і глобальний рівень, і глобальність тенденцій.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження і є приводом для наукової дискусії.

**Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.**

Структура, зміст, висновки, викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

**Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»**

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Самойленко Оксани Анатоліївни «Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор – Самойленко Оксана Анатоліївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (загальна педагогіка та історія педагогіки).

Офіційний опонент

Директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,  
доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України

Л.Б. Лук'янова

